

Functional Characteristics of Open Spaces in Residential Complexes and Their Role in Design

Morteza Ghorbani ¹, Gholamhossein Naseri ^{*2}, Ali Asgharzadeh ³

¹ PhD student, Department of Architecture, Chalous Branch, Islamic Azad University, Chalous, Iran, m.ghorbani2200@gmail.com

^{*2} (Corresponding author) Assistant Professor, Department of Architecture, Damghan Branch, Islamic Azad University, Damghan, Iran, gh.naseri@damghaniau.ac.ir

³ Assistant Professor, Department of Architecture, Chalous Branch, Islamic Azad University, Chalous, Iran, ali.asgharzadeh@iauc.ac.ir

Article Info

Research Article

Issue 56

Volume 21

Page 458 to 471

Submission Date: 2023/77/77

Review Date: 2223/00/55

Acceptance Date: 2024/11/11

Publication Date: 4444/22/11

Keywords

Residential complex,
physical characteristics,
open space,
semantic characteristics,
functional characteristics.

Cite this article

Ghorbani, M. , Naseri, G. and Asgharzadeh, A. (2024). Functional Characteristics of Open Spaces in Residential Complexes and Their Role in Design. *Islamic Art Studies*, 21(56), 458-471.

[dori.net/dor/20.1001.1.](https://doi.org/10.22034/IAS.2024.412085.2272)

***** ***/

[dx.doi.org/10.22034/IAS.2024.412085.2272](https://doi.org/10.22034/IAS.2024.412085.2272)

ABSTRACT

In contemporary urban environments, individuals residing in city centers often experience an intrinsic sense of deficiency in their lives. This sentiment arises directly from the creation of artificial environments that have systematically removed natural elements. An ideal space is one that is inviting, drawing individuals into its embrace. The necessity for reciprocal social interaction is paramount to fulfill human needs for connection and a sense of belonging to a place. Neglecting the criteria for suitable spaces from the users' perspective undermines the primary function of these spaces, which is rooted in human presence. Careful examination and reconsideration of the relationship between humans and their spatial environments can yield strategies to enhance the quality of this relationship. Open spaces within residential complexes serve as the outermost areas of homes and act as critical junctions connecting residents to urban settings. Functionally, these spaces are considered external components and serve as venues for fostering more open and communal activities. However, today, the availability of open spaces in residential complexes has been largely restricted to enclosed and limited balcony areas.

The impetus for this research stems from a deficiency in theoretical foundations regarding measures taken to adapt residential environments for social interactions in Iran, which has led to a simplistic approach to this issue. The objective of this study is to investigate the relationship between the physical, semantic, and functional characteristics of open spaces in residential complexes and their implications for design. The research methodology is survey-based, utilizing questionnaires administered to residents of ten selected residential complexes in Tehran. Following the classification and selection of case studies, questionnaires were developed, and data were collected. The findings indicate that effective spatial organization can facilitate meaningful communication among residents. Furthermore, statistical analyses reveal that physical factors exert the most significant influence on social interactions, while functional factors have a comparatively lesser impact.

Research Aims:

1. To examine the components influencing social interactions within high-rise residential buildings.
2. To enhance social interaction within residential complexes.

Research Questions:

1. What environmental components within residential complexes facilitate social interactions among residents?
2. What factors reinforce social interactions in residential complexes?

Introduction

In light of contemporary considerations surrounding environmental sustainability across various dimensions, there is an increasing focus on local stakeholders—individuals who are primary beneficiaries of decisions—and on harnessing the potential of local communities within the framework of sustainable development. This perspective views such engagement not merely as a means but as an end in itself. The exponential growth of urban populations, the emergence of megacities, social and cultural diversities, expanded management scales, alienation phenomena, diminished resident attachment, ecological segregation, and the erosion of social cohesion underscore the necessity for attention to urban environments that foster social integration and sustainability at local levels (Majidi Khameneh & Kolivand, 2012).

One of the fundamental responsibilities of designers and architects is to cultivate a harmonious relationship between individuals and their surrounding built environments. Achieving this goal necessitates that spatial creators possess a nuanced understanding of human behavior across diverse contexts to strengthen the bond between people and places. A notable factor contributing to social issues in our residential neighborhoods is the absence of communal gathering spaces within current checkerboard urban layouts; such conditions inevitably accelerate the erosion of social life. Gathering inherently requires pauses in movement, yet such pauses are often at odds with rapid vehicular flow characteristic of grid layouts (Ghasemi, 2004).

Apartment living often entails limited space for habitation, enforced distance from nature resulting in homes resembling dormitories, thereby necessitating public space usage that neither fosters a sense of ownership nor becomes overly restrictive by transforming into private yards—a challenge exacerbated by contemporary living conditions. Modern homes frequently fail to meet many needs intrinsic to traditional Iranian lifestyles. Additionally, disconnection from values inherent in traditional societies—characterized by strong ties to nature and social interactions—ultimately leads to long-term dissatisfaction among residents.

Numerous studies addressing urban housing have emerged from diverse perspectives across economics, urban sociology, pathology, and architecture. Various theorists have explored the causes behind housing formation and its evolutionary trajectory within sociology, anthropology, and economics frameworks. Generally speaking, apartment living studies have examined variables related to neighborly relations as well as cultural and social challenges since approximately the 1970s when ideas advocating a return to more natural lifestyles began gaining traction globally.

According to Alexander (2008), reciprocal social interaction is essential for addressing human needs for connection and place attachment. He posits that activities such as engaging with others and observing communal behaviors contribute significantly to individual growth by fostering sociability and community acceptance.

Conclusion

The findings from this research suggest that spatial organization can significantly enhance desired social interactions while also directly influencing the creation of sought-after solitude within communal settings. Through appropriate spatial arrangement and organization, it is possible to achieve optimal levels of communication and solitude tailored to specific activities within these environments. In this context, physical, semantic, and functional factors play critical roles in determining the extent of social interactions among residents. Physical components influencing public space sociability include accessibility methods, spatial positioning, comfort under varying climatic conditions, and security considerations. Statistical analyses indicate that physical factors exert the greatest influence on social interactions compared to other variables.

Key aspects concerning public space's physical dimensions—such as location accessibility for both vehicles and pedestrians; spatial formation; organization; form; geometry; order; harmony; identity; aesthetic harmony; dimensional diversity; proportions; and other aesthetic qualities—are crucial considerations in enhancing sociability within these environments. Attention to these elements during the design process for residential complexes can yield positive outcomes in improving residents' social interactions.

References

- Alexander, Ch., Ishikawa, S. & Silverstein, M. (2008). A Pattern language which Generates Multi-Service center.
- Daneshpour, S. & Charkhchian, M. (2009). "Investigating Responsive Public Space Design Components." *Geography & Planning Journal*, 14(30), 53-86. [In Persian].
- Einifar, A. (2012). Dominant Patterns' Role in Designing Contemporary Residential Neighborhoods. Tehran: Fine Arts Journal Publishing. [In Persian].
- Ghasemi, M. (2004). Where Are We From? Identity Creation in Residential Textures. Tehran: Rozaneh Publishing. [In Persian].

- Habib, F. (2007). "Sustainability Approaches in Urban Planning." *Environmental Science & Technology Quarterly*, 9(1), 111-120. [In Persian].
- Lang, J. (2005). *Urban Design: American experience*. New York: Van nostrand Reinhold.
- Lowson, B. (2001). *The language of space*. Oxford: Architectural press Newman, Oscar 1996. *Creating Defensible Space*, Washington, D.C., U.S. Dept. of Housing and Urban Development, Office of Policy Development and Research.
- Lynch, K. (2004). *The Image of the City* (Translators: M. Mezaini). Tehran: Tehran University Press. [In Persian].
- Majidi Khameneh, B. & Kolivand, H. (2012). "Analyzing Urban Neighborhood Spatial Structure Based on Community-Centered Sustainable Development (Case Study: Darabad Neighborhood Tehran)." *Journal Number 19(74)*, 47-74. [In Persian].
- Pakzad, J. (2006). *Theoretical Foundations and Urban Design Processes*. Tehran: Shahidi Publications. [In Persian].
- Pakzad, J. (2007a). *The Evolution of Ideas in Urban Planning: From Idealism to Reality*. Tehran: New Cities Development Company Publishing. [In Persian].
- Pakzad, J. (2007b). *The Evolution of Ideas in Urban Planning: From Quantity to Quality*. Tehran: Ministry of Housing and Urban Development Publications. [In Persian].
- Pakzad, J. (2012). *The Evolution of Ideas in Urban Planning: From Space to Place*. Tehran: Shahidi Publications. [In Persian].
- Pourdeihimi, S. (2003). "Open Spaces in Residential Complexes." *Journal of Sofeh*, 13(36), 36-51. [In Persian].
- Pourjafari, M., Taghvaei, A.A., & Sadeghi, A. (2009). "Analyzing Visual Axes Organization's Impact on Enhancing Urban Public Space Quality (Case Study: Azadi Street Tehran)." *Urban Management Biannual*, 24(80), 65-80. [In Persian].
- Renne, John Luciano & Porta, Sergio .(2005). *Linking urban design to sustainability: Formal indicators of social urban sustainability field research in Perth, Western Australia*, *URBAN DESIGN International* 10(1):51-64
- Trancik, R. (2020). *Finding Lost Space: Theories of Urban Design* (Translators: M. Mo). Tehran: University of Art Publishing. [In Persian].

بررسی رابطه میان ویژگی‌های کالبدی، معنایی و عملکردی فضای باز مجموعه‌های مسکونی و نقش آن در طراحی

مرتضی قربانی^۱ , غلامحسین ناصری^۲ , علی اصغرزاده^۳

^۱ دانشجوی دکتری گروه معماری، واحد چالوس، دانشگاه آزاد اسلامی، چالوس، ایران، m.ghorbani2200@gmail.com

^۲ استادیار گروه معماری، واحد دامغان، دانشگاه آزاد اسلامی، دامغان، ایران، gh.naseri@damghaniau.ac.ir

^۳ استادیار گروه معماری، واحد چالوس، دانشگاه آزاد اسلامی، چالوس، ایران، ali.asgharzadeh@iauc.ac.ir

چکیده

امروزه تقریباً کسانی که در مراکز شهری زندگی می‌کنند به‌طور غریزی فقدان چیزی را در زندگی خود احساس می‌کنند. این احساس مستقیماً به‌خاطر ایجاد محیطی مصنوعی است که تا سرحد امکان طبیعت از آن حذف شده است. فضای مطلوب، جاذب و افراد را به درون فضا دعوت می‌کند. رابطه متقابل اجتماعی برای پاسخ به نیازهای انسان به پیوندجویی و احساس تعلق به مکان یک ضرورت است. در صورت نادیده انگاشتن معیارهای فضای مناسب از دید کاربران، نقش اصلی فضا که نشأت گرفته از حضور افراد در آن است از بین می‌رود. دقت و بازنگری در رابطه انسان و فضا می‌تواند به راهکارهای ارتقای کیفیت این رابطه منجر شود. فضای باز در مجتمع‌های مسکونی بیرونی‌ترین فضای خانه‌ها و مفصل ارتباط با فضای شهری است و به لحاظ کاربری به‌عنوان بخشی بیرونی به حساب می‌آید و به‌نوعی محفل شکل‌گیری فعالیت‌های بازتر و مشترک است. امروز مجموعه فضاهای باز در مجتمع‌های مسکونی به فضاهای بسته و محدود بالکن‌ها محدود شده‌اند. ضرورت این تحقیق به ضعف مبانی نظری در زمینه اقدامات صورت پذیرفته درخصوص متناسب‌سازی محیط برای تعاملات در فضاهای مسکونی در ایران باز می‌گردد که منجر به برخوردی ساده‌اندیشانه با موضوع شده است. هدف پژوهش حاضر بررسی رابطه میان ویژگی‌های کالبدی، معنایی و عملکردی فضای باز مجموعه‌های مسکونی و نقش آن در طراحی است. روش پژوهش پیمایشی و پرسش‌نامه‌محور است و جامعه آماری تحقیق حاضر شامل کلیه ساکنان ده مجتمع مسکونی منتخب تهران می‌باشد. پس از دسته‌بندی و گزینش نمونه‌های موردی، اقدام به تهیه پرسش‌نامه و جمع‌آوری داده‌ها گردید. طبق نتایج به‌دست‌آمده سازمان فضایی مناسب می‌تواند به سطح مناسبی از ارتباطات منتج شود. همچنین آمارها نشان می‌دهد عوامل کالبدی بیشترین تأثیر و عوامل عملکردی کم‌ترین تأثیر را در مقایسه با سایر عوامل در افزایش تعاملات اجتماعی ساکنین مجموعه‌های مسکونی داشتند.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تعاملات اجتماعی در ساختمان‌های مسکونی بلندمرتبه.
۲. افزایش تعامل اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی.

سوالات پژوهش:

۱. چه مؤلفه‌های محیطی در مجتمع‌های مسکونی امکان تعاملات اجتماعی ساکنین را فراهم می‌کند؟
۲. عوامل تقویت‌کننده تعاملات اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی چیست؟

اطلاعات مقاله

مقاله پژوهشی

شماره ۵۶

دوره ۲۱

صفحه ۴۵۸ الی ۴۷۱

تاریخ ارسال مقاله: ۱۴۰۲/۰۴/۲۶

تاریخ داوری: ۱۴۰۲/۰۸/۰۳

تاریخ صدور پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۰/۰۱

کلمات کلیدی

مجموعه مسکونی،

ویژگی کالبدی،

فضای باز،

ویژگی معنایی،

ویژگی عملکردی.

ارجاع به این مقاله

قربانی، مرتضی، ناصری، غلامحسین و اصغرزاده، علی. (۱۴۰۳). بررسی رابطه میان ویژگی‌های کالبدی، معنایی و عملکردی فضای باز مجموعه‌های مسکونی و نقش آن در طراحی. *مطالعات هنر اسلامی*. ۲۱(۵۶)، ۴۵۸-۴۷۱.

[dori.net/dor/20.1001.1.*
*****.***.*/](https://doi.org/10.22034/IAS.2024.412085.2222)

[dx.doi.org/10.22034/IAS
.2024.412085.2222](https://dx.doi.org/10.22034/IAS.2024.412085.2222)

مقدمه

امروزه با تفکر پایداری محیط در ابعاد مختلف، توجه به ذی‌نفعان محلی و افرادی که بهره‌برداران اصلی از تصمیمات هستند و مشارکت و استفاده از پتانسیل اجتماعات محلی در قالب توسعه‌ای پایدار نه فقط به‌عنوان وسیله بلکه خود به‌عنوان هدف نگریسته می‌شود. افزایش تصاعدی جمعیت شهرها، شکل‌گیری کلان‌شهرها، تنوعات اجتماعی و فرهنگی، بزرگ‌شدن مقیاس مدیریتی و اداره شهر، از خودبیبگانگی، کاهش تعلق‌خاطر ساکنان، جدایی‌گزینی اکولوژیکی، ازبین‌رفتن یکپارچگی اجتماعی، توجه به شهر و ایجاد انسجام اجتماعی و شکل‌دادن به روند پایداری در مقیاس محلی را ضروری می‌سازد (مجیدی خامنه، کولیوند، ۱۳۹۱). یکی از رسالت‌های طراحان و معماران خلق رابطه متناسب بین انسان‌ها و کالبد اطرافشان است. برای نیل به این هدف خالقان فضا باید درک صحیحی از رفتار انسان در محیط‌های متفاوت داشته باشند؛ به‌نحوی که پیوند انسان و مکان را قوی‌تر سازند. یکی از دلایل آسیب‌های اجتماعی در محلات مسکونی ما این است که در میان بافت شطرنجی فعلی، بستری برای تجمع و زندگی جمعی انسان‌ها لحاظ نشده و طبیعتاً چنین شرایطی فراموش‌شدن زندگی اجتماعی را تسریع می‌کند. تجمع نیازمند مکث است و مکث محل حرکت سهل و سریع سواره در نظام شطرنجی و معارض با فلسفه وجودی این شبکه است (قاسمی: ۱۳۸۳).

آپارتمان‌نشینی، فضای کم و کوچک برای زندگی، دوری از طبیعت به اجبار و تبدیل خانه‌ها به خوابگاه، استفاده از فضای عمومی را می‌طلبد که نه‌چندان بزرگ باشد که فرد نسبت به آن حس مالکیت و خودی نداشته باشد و نه‌چندان کوچک که تبدیل به حیاط خصوصی گردد و تحقق آن با امکانات امروزی مشکل گردد. خانه‌های امروزی با امکانات و شرایط زندگی موجود، قابلیت پاسخگویی به بسیاری از نیازمندی‌های انسان سنتی ایرانی را ندارند. از طرفی، بریدن از ارزش‌های حاکم بر جوامع سنتی مبتنی بر ارتباط مستحکم با طبیعت و تعاملات اجتماعی در درازمدت منجر به نارضایتی می‌گردد. امروزه تقریباً کسانی که در مراکز شهری زندگی می‌کنند به‌طور غریزی فقدان چیزی را در زندگی خود احساس می‌کنند. این احساس مستقیماً به‌خاطر ایجاد محیطی مصنوعی است که تا سرحد امکان طبیعت از آن حذف شده است.

تحقیقات متعددی در حوزه مسکن شهری به‌وسیله افراد متعددی با نگرش‌ها و گرایش‌های متفاوتی شکل گرفته است که در حوزه‌های اقتصاد، جامعه‌شناسی شهری، آسیب‌شناسی و معماری هستند. نظریه‌پردازان متفاوتی نیز در حوزه‌های جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی و اقتصاد نسبت به علل شکل‌گیری مسکن و روند تحولاتی آن سخن گفته‌اند. به‌طور کلی مطالعات آپارتمان‌نشینی ازجمله پژوهش‌هایی هستند که در برخی از آن‌ها متغیرهای روابط همسایگی، مشکلات فرهنگی و اجتماعی مورد سنجش قرار گرفته است. از حدود دهه ۱۹۷۰ میلادی در نقاطی از دنیا ایده بازگشت به نوع زندگی طبیعی گذشته و لزوم زندگی جمعی انسان‌ها به مرور رشد کرد.

از دیدگاه الکساندر (۱۳۸۷)، رابطه متقابل اجتماعی برای پاسخ به نیازهای انسان به پیوندجویی و احساس تعلق به مکان یک ضرورت است. همچنین وی معتقد است فعالیت‌هایی چون تعامل با دیگران و مشاهده فعالیت‌های مردم، با به وجود

آوردن زمینه‌های اجتماعی‌شدن و اجتماع‌پذیری به رشد فردی انسان کمک می‌کند. در عین حال، تعامل اجتماعی، نگرش افراد با پیشینه‌های ذهنی و ویژگی‌های متفاوت را به یکدیگر نزدیک می‌کند.

۱. مبانی نظری

فضای باز در مجتمع‌های مسکونی بیرونی‌ترین فضای خانه‌ها و مفصل ارتباط با فضای شهری است و به لحاظ کاربری به‌عنوان بخشی بیرونی به حساب می‌آید و به‌نوعی محفل شکل‌گیری فعالیت‌های بازتر و مشترک است. امروز مجموعه فضاهای باز در مجتمع‌های مسکونی به فضاهای بسته و محدود بالکن‌ها محدود شده‌اند، اگرچه متخصصین تأکید می‌کنند که فضاهای بازمانده میان بلوک‌های مسکونی نه فضاهایی بی‌استفاده و زائد که فضاهایی برای ملاقات، رخدادهای و برخوردها هستند. فضای باز در خانه‌های اولیه به‌منظور تأمین امنیت و ایجاد حریم خصوصی و خلوت (پوردیهیمی، ۱۳۸۲: ۳۸) در مرکز خانه واقع شد. حیاط، اصلی‌ترین فضای باز خانه به حساب می‌آید. به غیر از حیاط، طیف متنوعی از فضاهای باز در ارتفاع‌های متفاوت وجود دارد و به کمک فضاهای واسطی همچون صفا، شرمی و طارمی، فضای درون و بیرون با یکدیگر تلفیق شده و گسترش می‌یابد. در بعضی از فصول، بسیاری از عملکردهای فضاهای داخلی همچون خوابیدن، خوردن و پذیرایی به حیاط منتقل می‌شود. حضور درخت و آب در حیاط الزامی بود، به‌نحوی که از حیاط به‌عنوان گزیده‌ای از بهشت در خانه ایرانی یادشده است. وجود حیاط‌های متعدد درونی و اندرونی، پاسخی به نیازهای اقلیمی مناطق گرم و خشک مرکزی ایرانی و همچنین پاسخی به سنت‌های جامعه اسلامی مبنی بر میهمان‌نوازی در عین رعایت اصل محرمیت است. هنگامی که بیش از یک خانوار در خانه‌های سنتی ایران زندگی می‌کردند، خانه به‌وسیله حیاط‌های به‌هم پیوسته سازمان می‌یافت. این گونه خانه‌ها در دهه ۱۳۱۰ شمسی جای خود را به خانه‌های چندخانواری با ریختی متفاوت، متناسب با شهر داد. در این دوره، خیابان اهمیت یافت و چیدمان فضای بسته و باز به‌صورت شمالی و جنوبی سامان یافت. در این نوع سازماندهی، امکان ساخت بناهایی با حیاط مرکزی ممنوع شد. شهرهای امروز، ماحصل چنین دیدگاهی است که بنا تنها در انتهای زمین و یا کنار معبر با سطح اشغال ۶۰ درصد زمین قابل احداث است.

مسیرها، فضاهای عمومی ارتباطی، معابر و پیاده‌روها، پارک‌ها و فضای سبز، پل‌ها و فضاهای رابط بین پیاده و سواره و ساختمان‌هایی که بدنه فضای باز را محصور می‌کنند، تصویری کالبدی و عینی است که مخاطبان قدرت نسبتاً یکسانی برای فهم آن دارند و با حواس پنج‌گانه درک می‌شود. عنصر مهم دیگر موجود در فضاهای باز، انسان و حضور آن در فضا است که نقش اساسی در کیفیت مکان ایجاد می‌کند. به گفته «هالپرین»، ساکنان شهر آفرینندگان کیفیت زندگی شهری و شکل‌دهنده ظاهر و شخصیت آن هستند (پاکزاد، ۱۳۸۶). در گذشته، قلب هر محله به فضایی باز تعلق داشت که عمومی‌ترین و مردمی‌ترین فضای محله بود. این میدان بستر مناسبی برای تعاملات و روابط اجتماعی ساکنان محل با یکدیگر بود. استمرار حضور ساکنان در این فضا به حدی گشت که آن را حیاط دومی فرض می‌کردند که با هم‌محله‌ای‌های خود در آن سهیم‌اند. این اشتراک، احساس تعلق به محله را نیز در آن‌ها قوت می‌بخشید (پاکزاد، ۱۳۸۵).

محلات امروزی ترکیبی از محلاتی عمودی و افقی هستند که به صورت بلوک‌های چند طبقه احداث می‌شوند. با کم‌رنگ‌تر شدن حیاط‌های خصوصی، نقش فضای باز عمومی گسترش یافته و به تدریج جایگزین آن می‌گردد. ساخت مجتمع‌های مسکونی در ایران از دهه ۱۳۳۰ با رشد شهر و افزایش رشد مهاجرت به تهران، با ساخت مجتمع‌هایی همچون کوی نارمک و نازی آباد آغاز شد. در دهه ۱۳۵۰ مجتمع‌های مسکونی با کیفیت بالا توسط شرکت‌های مشاور غربی برای قشر مرفه جامعه رواج یافت (عینی‌فر، ۱۳۹۱: ۳۱). مجتمع‌های نویسندگان، سامان، پارک پرنس، آ.اس. پ، اکباتان، هرمزان و برج‌های شهرک قدس از این دست هستند. با انقلاب اسلامی و جنگ هشت‌ساله، علی‌رغم افزایش جمعیت شهر، به دلیل مشکلات اقتصادی مجتمع‌سازی با رکود مواجه شد و مجتمع‌های احداث‌شده در این دوره، همچون مجتمع‌های آرین و فردوس در شهرآرا و مجتمع سینا در شهرک غرب، معطوف به تکمیل طرح‌هایی است که ساخت آن‌ها از دهه ۱۳۵۰ شروع شده ولی متوقف مانده بود. در دهه‌های ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰ ساخت مجتمع‌های مسکونی به صورت تعاونی و شرکت‌های خصوصی بیشتر از پیش رواج یافت. هرچند سیر صعودی رشد آن منوط به تصمیمات شهرداری جهت صدور مجوز ساختمانی، دارای فراز و نشیب‌های متعددی است. مجتمع‌های مسکونی سبحان، ماهان و مهستان ماحصل ساخت‌وساز این دوره هستند. اگرچه مجتمع‌سازی در کل شهر تهران رواج دارد؛ اما، در این دوره به دلیل افزایش قیمت افزوده، سازندگان متمایل به سرمایه‌گذاری در مناطق شمالی شهر هستند. فعالیت‌های جاری در شهر بسیار متنوع‌اند، به همان نسبت نیز بستر آن‌ها از تنوع زیادی برخوردار است. هر فعالیت و رفتار یا مجموعه‌ای از آن‌ها، یا در فضایی باز صورت می‌پذیرد یا در محدوده‌ای سرپوشیده که اصطلاحاً فضای بسته خوانده می‌شود. به مرور زمان که درک پدیده‌های مربوط به فضا گسترش یافت اصطلاحات به کار برده شده در مورد فضا دقیق‌تر و علمی‌تر شدند. واژه‌هایی از قبیل: فضای آزاد، فضای خالی، فضای جدا، فضای باز، فضای کاشته‌شده، فضای منفی مطرح بوده‌اند. ولی درواقع این تنوع اصطلاحات به سیر تحول در نحوه نگرش طراحان مربوط می‌شود که نهایتاً به اصطلاح فضای شهری منجر شده است. این قضیه در مورد فضاهای بسته هم قابل پیگیری است واژگانی همچون، فضای پر و فضای مثبت نیز شاهی بر این ادعا هستند.

در این جا آنچه که بیش از هر موضوع دیگری قابل‌اهمیت است این است که فضا نیز به اندازه توده ساختمانی نیروی سازمان‌دهنده مهمی در شهر دارد و نباید آن را محدوده‌ای به‌جامانده از ساخت‌وساز بناها دانست، زیرا بخش مهمی از اعمال و فعالیت‌های انسانی در این فضاها اتفاق می‌افتد. در میان انواع فضاهای باز و بسته عمومی، فضاهای باز عمومی، دارای اهمیت ویژه‌ای از دیدگاه حیات جمعی شهروندان هستند؛ درحالی‌که فضاهای بسته عمومی، دارای انضباط یا به عبارت بهتر محدودیت‌های خاصی به لحاظ زمانی و اندازه و... برای پذیرش شهروندان هستند، فضاهای باز عمومی در همه‌وقت بیشترین امکانات بالفعل و بالقوه را برای حضور شهروندان دارا هستند. فضای باز عمومی امکان انگیزش و انتخاب آزاد میان رفتارها، حرکت‌ها و اکتشافات بصری را برای تعداد معنی‌داری از مردم شهر فراهم می‌آورد (لینچ، ۱۳۸۳: ۱۰۸). به عبارتی، فضای منعطفی است که خود را به راحتی با گوناگونی رفتارها تطبیق می‌دهد و زمینه‌ای خنثی ولی القاء‌کننده را برای کنش‌های خودانگیخته فراهم می‌آورد. موفقیت فضاهای باز عمومی تا حد زیادی در گرو

رابطه میان فضای پر و خالی آن است. به واقع ماهیت این فضاها تحت تأثیر نوع و موقعیت بدنه‌ها، مقیاس، عناصر موجود در فضا، کف و گشایش فضا و ... است. لذا زمانی که رابطه متقابل بین فضای پر و خالی شهری کامل و قابل درک باشد. سازمان فضایی به صورت موفقیت آمیزی عمل خواهد کرد. اگر اجزاء بتوانند در یک سازمان فضایی نظام یابند، در این صورت شخصیت محیط را به خود خواهند گرفت. چنانچه تعادل فضای پر نسبت به فضاهای خالی ضعیف باشد اجزاء پراکنده شده و خارج از چهارچوب قرار گرفته، در نتیجه فضا لوث می شود. فضاهای پر شهری می بایست به مدد طراحی با هم به گونه ای ترکیب شوند که فضاهای خالی را به عنوان یک شبکه سه بعدی از فضاهای مرتبط به هم به وجود آورند. یادآوری این نکته در اینجا ضروری به نظر می رسد که امروزه اکثر مجموعه های شهری بی شکل و ضد فضا هستند و در آن ها فضاهای غیرقابل استفاده، رها شده و فراموش شده به چشم می خورد که فضاهای گمشده نامیده می شوند (ترنسیک، ۱۳۹۹)، مانند فضاهای رها شده حاشیه بزرگ راه ها، محوطه های باز بی شکل و بی کران بین برج ها و بلوک های مسکونی. این فضاها جزء فضاهای عمومی به حساب آورده نشده اند و فضاهای گمشده یا بلا تکلیف در شهر هستند، در حالی که کشف و احیاء آن ها می تواند فرصت هایی برای توسعه فضاهای عمومی شهر به وجود آورد (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۸۰).

انواع رفتارها در محیط به شرح زیر است:

رفتارهای فردی: رفتارهای فردی شامل آن دسته از رفتارهایی هستند که به تنهایی انجام می شوند. نکته مهم در مورد این رفتارها این است که این رفتارها به صورت فردی انجام می شوند که ممکن است در خلوت و یا در جمع بروز پیدا کنند. به عبارت بهتر، حتی می توان در میان جمع، رفتاری فردی انجام داد.

رفتار اجتماعی: رفتاری است که مستلزم ارتباط بین دو یا چند نفر است؛ یعنی با وجود حداقل دو نفر انجام پذیر است: مانند گفت و گو کردن، بازی های گروهی و ... این نوع رفتارها نه تنها با فعالیت دو یا چند نفر انجام می شوند، بلکه در آن ها افراد تحت تأثیر یکدیگر نیز قرار می گیرند (پاکزاد، ۱۳۹۱: ۲۳۴).

رفتارهای فضایی: شامل رفتارهایی هستند که در مکان و متأثر از محیط پیرامون انجام می شوند. در واقع در بررسی رفتارهای فضایی نه تنها رفتار بین انسان ها و رفتار بین انسان و محیط، بلکه تأثیرات متقابل انسان و محیط نیز مورد نظر قرار می گیرد. چگونگی استفاده ما از محیط فیزیکی اطرافمان در برقراری روابط اجتماعی در حوزه بررسی رفتار اجتماعی انسان در پیوند با محیط فیزیکی مورد بررسی قرار می گیرد.

رفتار غیر فضایی: آن دسته از رفتارهایی هستند که در ارتباط بین انسان ها به وجود می آیند و فارغ از بُعد مکانی و شرایط پیرامون مورد بررسی قرار می گیرند (پاکزاد، ۱۳۹۱: ۲۵۳).

قرارگاه رفتاری: قرارگاه رفتاری و یا یک مکان - رفتار عنصری تحلیل کننده برای تحلیل محیط است که برای تشریح کارکردهای اصلی فضاهای معماری و طراحی شهری به کار گرفته می شود. این مفهوم برای اولین بار توسط راجر بارکر

و همکارانش برای تجزیه و تحلیل محیط اجتماعی، روان‌شناختی کالبدی کودکان ابداع شد. عناصر تشکیل‌دهنده یک قرارگاه رفتاری به گفته بارکر به شرح جدول شماره ۱ است.

جدول ۱. عناصر تشکیل‌دهنده یک قرارگاه رفتاری

ردیف	عناصر
۱	فعالیت‌های مستمر و پایدار در یک مکان و یا الگوی پایدار یک رفتار
۲	قلمرو یا آرایش سه‌بعدی محیط یک مکان - رفتار
۳	ساختار محیط یک مکان - رفتار که حاصل هم‌زیستی بین دو عنصر نخست و دوم است
۴	وجود یک دوره زمانی

بارکر معتقد است یک قرارگاه رفتاری به مجموعه ثابتی از فعالیت و مکان گفته می‌شود که یک فعالیت تکراری یا یک الگوی ثابت رفتاری در آن اتفاق بیفتد، طرح خاص از محیط را دارا باشد و ارتباط مناسبی بین فعالیت تکراری و محیط برقرار نماید که در یک دوره زمانی معین انجام گیرد. بی‌روحو و ملالت فضا، اغلب به علت کمبود انواع الگوی ثابت رفتاری در محیط است. فضاهای سنتی در مقایسه با فضاهای مدرن کم‌تر با این نقیصه روبه‌رو بوده‌اند. به عبارتی، اگر در یک بستر رفتاری مشخص، در زمان‌های مختلف الگوهای رفتاری دائمی و متفاوتی بروز نمایند، آن محیط به‌مانند قرارگاهی رفتاری عمل می‌کند (لنگ، ۱۳۷:۲۰۰۵). روابط اجتماعی و معاشرت عمومی مردم در قرارگاه‌های رفتاری عمومی صورت می‌گیرد. آنان جذب قرارگاهی می‌شوند که توانایی و میل به سازگاری با الگوهای ثابت رفتاری که در آنجا روی می‌دهد را داشته باشند. نکته مهم که در نیاز به ایجاد هماهنگی، قابلیت انطباق و سازگاری بین یک الگوی رفتاری با محیط فیزیکی آن است که رفتار در آن به وقوع می‌پیوندد. این ویژگی سبب می‌شود تا برخی مکان‌ها در ارتباط با برخی الگوها رفتاری مناسب‌تر بوده و دارای قابلیت بیشتری باشند.

مؤلفه‌های کیفیت محیطی: در مورد کیفیت تعامل انسان با محیط، سه نظریه روان‌شناختی مطرح شده که شامل نظریه تعیین‌کنندگی محیطی، نظریه امکان‌دهندگی محیطی و نظریه احتمال‌دهندگی محیطی هستند (پورجعفر و همکاران، ۱۳۸۸:۷۰). دیدگاه تعیین‌کنندگی محیطی بر آن است که تغییر در ماهیت محیط‌های جغرافیایی، اجتماعی، فرهنگی و محیط ساخته‌شده طبیعی یا مصنوع می‌تواند به تغییر در ادراک و رفتار انسانی منجر شود و انسان تسلیم شرایط محیطی است. در حالی که نظریه امکان‌دهندگی محیطی بر آن است که محیط مجموعه‌ای از قابلیت‌های بالقوه برای برخی رفتارها را فراهم می‌سازد و انسان در مقابل محیط صد در صد تسلیم نیست و از انتخاب نسبی برخوردار است. البته قابلیت محیط الزاماً به رفتاری خاص منجر نمی‌شود، اما اگر قابلیت در محیط وجود نداشته باشد، قطعاً رفتار محقق نمی‌شود. در این نظریه، محیط امکان و یا محدودیت فراهم می‌سازد و رفتار براساس مسائل فرهنگی شکل می‌گیرد (خطیبی، ۱۳۹۲:۶۷). اما از دیدگاه احتمال‌دهندگی محیطی، محیط تنها قادر است زمینه و احتمال

رویداد رفتاری یا ادراک خاصی را فراهم نماید و قادر به تعیین قطعی رفتار نیست و بنابراین انسان در انتخاب شرایط محیطی آزاد است. در این نظریه، محیط به دلایل شرایط کالبدی خاص احتمال بروز برخی رفتارها را نسبت به برخی دیگر افزایش می‌دهد. در اینجا بحث گوناگونی و حق انتخاب پیش می‌آید (عباس‌زادگان، ۱۳۸۴: ۸۱)

کیفیت طراحی شهری را می‌توان به‌عنوان برآیند سه نیروی کیفیت عملکردی، کیفیت تجربی - زیباشناختی و کیفیت زیست‌محیطی شهرها در نظر گرفت. مؤلفه عملکردی از یک‌سو دربرگیرنده تأمین حرکت و دسترسی سهل و مناسب پیاده‌ها و سواره‌ها به مراکز جاذب شهری است و از سوی دیگر، دربرگیرنده عملکردهای دیگری همچون تفریح غیرفعال، تماشای مردم و مراسم گوناگون نیز بوده تا ضامن سرزندگی و غنای تجربه فضایی شهر گردند. مؤلفه تجربی - زیباشناختی با دریافت‌های ادراکی، شناختی و ترجیحات محیطی افراد در قبال فضاهای شهری سروکار دارد و در نهایت، مؤلفه زیست‌محیطی در بُعد خرد آن دربرگیرنده مقولاتی همچون تنظیم اقلیم خرد فضاهای شهری است و در بُعد کلان دغدغه پایداری زیست‌محیطی شهری را دارد.

۲. اجتماع‌پذیری و حیات جمعی

حیات جمعی فرصتی جهت رهاسدن از تنش‌های زندگی روزمره، گذراندن اوقات فراغت، تعاملات اجتماعی و گردهمایی افراد و گروه‌های مختلف و بستری برای حضور، آزادی بیان و ابراز آن‌ها در فضا است. حیات جمعی در فضاهای عمومی در گرو ترویج تعاملات اجتماعی، جذب افراد و گروه‌های مختلف، امنیت اجتماعی و در نتیجه، ترغیب به افزایش تحمل گروه‌های مختلف در فضا جامعه‌پذیری بیشتر و ایجاد فضایی فعال و سرزنده است.

۳. روش پژوهش

روش تحقیق در این پژوهش براساس هدف، از نوع کاربردی و از نظر ماهیت، توصیفی - تحلیلی می‌باشد. جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق در دو مرحله صورت گرفت: در مرحله اول با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی، پیشینه مربوط به موضوع و چهارچوب نظری تحقیق شناخته شد. در گام بعدی پس از دسته‌بندی و روند گزینش جامعه هدف، اقدام به تهیه پرسش‌نامه گردید. سپس داده‌ها جمع‌آوری شدند تا براساس آن رابطه بین متغیرها برای آزمون فرضیه‌های تحقیق بررسی شود. داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از نرم‌افزارهای اس.پی.اس.اس نسخه ۲۵ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند.

جامعه آماری تحقیق حاضر شامل کلیه ساکنان ۱۰ مجتمع مسکونی منتخب تهران می‌باشد. روش نمونه‌گیری به روش تصادفی ساده و در دسترس صورت گرفته است. برای این منظور ابتدا جامعه آماری از مناطق منتخب شهر تهران مورد مطالعه قرار گرفت و اطلاعات کلیه مجتمع‌های مسکونی برداشت گردید. سپس به کمک تبیین جدول گونه‌شناسی مجتمع‌های مسکونی شهر تهران، از هرگونه یک نمونه شامل مجتمع‌های مسکونی نسیم دانش، گل‌ها، فرهنگ‌شهر، پاس، فردوس، سروستان، بهجت‌آباد، آرین، آپادانا، بهینه و نویسندگان انتخاب شد. بخش دوم انجام پژوهش، معطوف به طراحی پرسش‌نامه، براساس الگوی نظری مستخرج از ادبیات موضوع است. در انتخاب مجتمع‌های

مسکونی تحت عنوان جامعه آماری سعی شده است به گونه‌ای عمل شود که قابلیت تعمیم به کل شهر را داشته باشد. انتخاب مجتمع‌های مسکونی براساس درصد فضای باز مجتمع‌ها انجام گردید. برای رسیدن به این هدف پس از مطالعه و بررسی، مجتمع‌های مسکونی که فضای باز بیش از ۶۵ درصد سطح زمین بود، براساس الگوی گونه‌شناسی مجتمع‌های مسکونی گردآوری شد. در نهایت مجتمع‌های مسکونی از گونه‌های منتخب با بیشترین میزان فضای باز انتخاب شدند.

۴. یافته‌ها

بسیاری از پژوهش‌های اخیر رابطه مشخصه‌های کالبدی فضا و تعاملات جمعی را محور خود قرار داده‌اند. محور این پژوهش‌ها بر این است که در هر محیطی، فضای کالبدی به مثابه سامانه فضایی عمل می‌کند و مشخصه‌های این سامانه فضایی بر تعاملات جمعی کاربران مؤثر است. باتوجه به این نکته، محیط فیزیکی فراهم‌کننده امکانات و سازماندهی فضایی است که نظام‌ها و الگوهای ویژه فعالیت در فضا را قوام می‌بخشد و دیگر فعالیت‌ها را کم‌رنگ می‌کند. به عبارت دیگر، محیط فیزیکی شکل‌گیری روابط جمعی را تسهیل نموده، سطح مطلوبی از خلوت را در فضای فعالیت فراهم می‌آورد. این امر شامل موارد ابعاد، هندسه فضا و روابط و ارتباطات فضایی در فضاهای فعالیت است. در نهایت محیط انسان‌ساخت مولد و تضمین‌کننده احساسات، تجارب و ادراکات نمادین و زیبایی‌شناسانه است که به مثابه کیفیاتی در محیط، ادراکات کاربران را تحت تأثیر قرار می‌دهند. مکان‌های بیرونی که فرصت‌هایی را برای مردم به وجود می‌آورند تا دور هم جمع شده و گفت‌وگو کنند می‌توانند مکان‌هایی جهت ملاقات شناخته شده و موجب غنای زندگی شهری شوند (Lowson, 2001: 142)، عامل زیبایی و عناصر کالبدی از جمله عواملی هستند که در میزان خوشایندی و جذب مردم به سوی فضاهای عمومی نقش مؤثر و به سزایی دارند.

۱- عوامل کالبدی، این مفهوم به لحاظ اجتماعی فرآیند حضور در فضا و درگیر شدن در اتفاقات آن را مورد اشاره قرار می‌دهد و نیز بر انعکاس فضایی و تجلی کالبدی این فرآیند تأکید دارد. آنچه که بیش از هر شاخصی مورد تأکید اندیشمندان بوده است، مبلمان و نحوه آرایش آن جهت نشستن، مکث و تأمل در فضا می‌باشد. مبلمان به معنای راحتی در مکث و تأمل در فضا می‌باشد. طول زمانی که مردم در فضای شهری سپری می‌کنند، تابع و شاخصی از میزان آسایش، راحتی و تنوع مبلمان است. نوع و تعداد تقاطع‌ها در یک فضا تأثیر زیادی بر روی حرکت و خوانایی ارتباط خیابان‌ها بر استفاده‌کنندگان دارد. بنابراین پیشنهاد می‌گردد نفوذپذیری در هر دو بُعد کالبدی و بصری وجود داشته باشد. خیابانی با نسبت بالای تقاطع و اندازه کوچک بلوک‌ها دارای قابلیت نفوذپذیری بالایی است (Renne & Porta, 2005)، توجه به اقلیم و استفاده از عناصر متناسب با آن در جهت ایجاد احساس راحتی و آسایش از دیگر مواردی است که باید به آن توجه نمود.

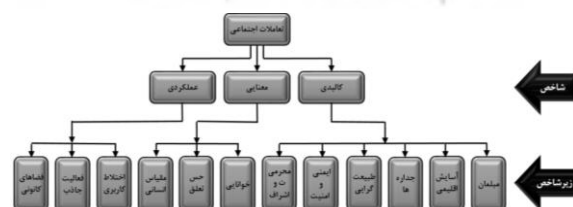
۲- عوامل معنایی همان عواملی هستند که منجر به احساس لذت در فضا، حضور و مکث در آن می‌شوند. این همان مفهومی می‌باشد که بی‌تردید کیفیت اتفاقات و جریان‌های جاری در فضا را متأثر ساخته و به صورت مستقیم بر فعالیت‌های اجتماعی حاضران در فضا مؤثر است. افراد محیط را در بسیاری از حالات با وجوه زیباشناسانه‌اش درک

می‌کنند؛ کیفیت‌هایی که حاضران در فضا را به جست‌وجوی کشف گوناگونی‌ها می‌کشاند، محیط را لذت بخش‌تر کرده و زمینه را برای شکل‌گیری فعالیت‌ها و اتفاقات اجتماعی مهیا می‌سازد. استفاده از عناصری که منجر حس تعلق و ایجاد تجربه‌های به یادماندنی می‌شوند نه تنها بر زیبایی مکان می‌افزایند بلکه منجر به خوانایی فضایی نیز می‌گردند. ایجاد برنامه‌ای برای افزایش احساس بزرگی و رقابت اجتماعی نیازمند هماهنگی در روابط معماری و فضایی است.

۳- عوامل عملکردی، به عنوان عامل محرک جهت جذب شدن به فضایی هستند. وجود فعالیت‌های گردهمایی و یا فضاهای کانونی جهت تجمع مانند زمین بازی کودکان و یا غذاخوری‌ها، امکان حضور افراد در فضا و لحظاتی کنار هم بودن و ایجاد تجربه‌هایی مشترک را چندبرابر می‌نماید.

همان‌طور که بیان گشت منظور از فضاهای اجتماع‌پذیر فضاهایی هستند که با عملکرد خاص خود مردم را به خود جذب نموده و امکان برخوردهای رودررو را بر حسب نوع فعالیت و کششی که ایجاد می‌کنند فراهم می‌سازند. بسیاری از این فضاها به علت هدف خاصی که در اجتماع دارند؛ به عنوان مثال، مراکز آموزشی که بیشتر در راستای آموزش و یادگیری در آن مکان جمع می‌شوند، محرک شکل‌گیری آشنایی‌ها هستند (حبیب، ۱۳۸۶). تعامل اجتماعی و برقراری ارتباط، می‌تواند یک موضوع فیزیکی، نگاه، مکالمه و ارتباط بین افراد باشد که خود مستلزم تعریف رویدادها و فعالیت‌های متناسب در نتیجه نقش‌پذیری مردم در فضا و عضویت آن‌ها در گروه‌ها و شبکه‌های اجتماعی است (دانش‌پور، چرخچیان، ۱۳۸۶: ۲۲).

فضای اجتماع‌پذیر را می‌توان فضایی سرزنده دانست که مردم داوطلبانه و با رغبت در آن حضوری همیشگی می‌یابند. براساس مطالعات انجام شده، برای ایجاد تعاملات اجتماعی دو مفهوم اساسی مورد شناسایی قرار گرفته‌اند. یکی بحث تعامل فضا و محیط با مردم و تأثیر آن در شکل‌گیری تعاملات اجتماعی و دیگری بحث تعامل مردم با مردم به معنی حضور مردم به عنوان یک عامل مؤثر برای جذب مردم دیگر است. تعامل فضا با مردمی که همان عوامل محیطی است در قالب سه عامل کالبدی، معنایی و عملکردی تقسیم نمود.

شکل ۱. مدل تحلیلی پیشنهادی برای سنجش معیارهای تعاملات اجتماعی

برای انجام مقایسه میانگین نمرات افراد در گونه‌های مجتمع‌ها برای تعاملات اجتماعی از آزمون تحلیل واریانس استفاده می‌شود.

جدول ۲. مقایسه میانگین نمرات افراد در انواع گونه‌ها برای تعاملات اجتماعی کالبدی، معنایی، عملکردی

متغیر	نوع تبلیغات	گونه مجتمع‌ها	میانگین	آماره F	سطح معنی‌داری
تعاملات اجتماعی	کالبدی	پراکنده	۳.۷۲۰۳	۱.۴۷۰	۰.۰۸۹
		متمرکز	۳.۵۶۲۳		
		ردیفی	۳.۹۷۰۲		
	معنایی	پراکنده	۳.۶۲۰۷	۱.۲۰۱	۰.۱۰۷
		متمرکز	۳.۵۹۷۷		
		ردیفی	۳.۷۷۰۱		
	عملکردی	پراکنده	۳.۳۲۰۲		
		متمرکز	۳.۱۷۱۹		
		ردیفی	۳.۴۶۵۶		

باتوجه به جدول شماره ۲، سطح معنی‌داری آزمون مقایسه تعاملات اجتماعی در گونه‌های مختلف فقط در تعاملات اجتماعی عملکردی کمتر از ۰.۰۵ می‌باشد که نشان‌دهنده این است که میانگین تعاملات اجتماعی عملکردی افراد در گونه‌های مختلف سکونت تفاوت معنی‌داری با یک دیگر دارند.

۴.۱. بررسی تأثیر عوامل کالبدی بر میزان تعاملات اجتماعی ساکنین

برای بررسی تأثیر عوامل کالبدی بر میزان تعاملات اجتماعی ساکنین از آزمون تک‌تک نمونه‌ای برای مقایسه میزان تأثیر عوامل کالبدی بر میزان تعاملات اجتماعی با عدد ۳ استفاده می‌شود (جدول ۳).

جدول ۳. توصیف میانگین متغیر مورد بررسی

متغیر	حجم نمونه	میانگین	انحراف استاندارد	خطای معیار
عوامل کالبدی	۳۰۰	۳.۶۵۹	۰.۵۲۶	۰.۰۳۰

جدول ۴. مقایسه میانگین نمره تأثیر عوامل کالبدی بر میزان تعاملات اجتماعی

متغیر	آماره t	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف میانگین
عوامل کالبدی	۲۱.۶۶	۲۹۹	۰.۰۰۰	۰.۶۵۹

باتوجه به سطح معنی داری جدول شماره ۴، فرضیه صفر مبنی بر برابر بودن نمره تأثیر عوامل کالبدی بر میزان تعاملات اجتماعی با عدد ۳ رد می‌شود. با مشاهده جدول توصیفی مشاهده می‌شود میانگین نمره تأثیر عوامل کالبدی بر میزان تعاملات اجتماعی برابر ۳.۶۵۹ می‌باشد. همان‌طور که گفته شد باتوجه به این که میانگین بیش از عدد ۳ می‌باشد، نشان‌دهنده این است که از نظر پاسخ‌دهندگان، عوامل کالبدی بر میزان تعاملات اجتماعی تأثیر معنی داری دارد. بررسی تأثیر عوامل معنایی بر میزان تعاملات اجتماعی ساکنین برای بررسی تأثیر عوامل معنایی بر میزان تعاملات اجتماعی ساکنین از آزمون تی تک نمونه‌ای برای مقایسه میزان تأثیر عوامل معنایی بر میزان تعاملات اجتماعی با عدد ۳ استفاده می‌شود (جدول شماره ۵).

جدول ۵. توصیف میانگین متغیر مورد بررسی

متغیر	حجم نمونه	میانگین	انحراف استاندارد	خطای معیار
عوامل معنایی	۳۰۰	۳.۶۵۵	۰.۸۸۶	۰.۰۵۱

جدول ۶. مقایسه میانگین نمره تأثیر عوامل معنایی بر میزان تعاملات اجتماعی

متغیر	آماره t	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف میانگین
عوامل معنایی	۱۲.۷۱۳	۲۹۴	۰.۰۰۰	۰.۶۵۵

باتوجه به سطح معناداری جدول شماره ۶، فرضیه صفر مبنی بر برابر بودن نمره تأثیر عوامل معنایی بر میزان تعاملات اجتماعی با عدد ۳ رد می‌شود. با مشاهده جدول توصیفی مشاهده می‌شود میانگین نمره تأثیر عوامل معنایی بر میزان تعاملات اجتماعی برابر ۳.۶۵۵ می‌باشد. همان‌طور که گفته شد باتوجه به این که میانگین بیش از عدد ۳ می‌باشد، نشان‌دهنده این است که از نظر پاسخ‌دهندگان، عوامل معنایی بر میزان تعاملات اجتماعی تأثیر معناداری دارد. بررسی تأثیر عوامل عملکردی بر میزان تعاملات اجتماعی ساکنین برای بررسی تأثیر عوامل عملکردی بر میزان تعاملات اجتماعی ساکنین از آزمون تی تک نمونه‌ای برای مقایسه میزان تأثیر عوامل عملکردی بر میزان تعاملات اجتماعی با عدد ۳ استفاده می‌شود (جدول ۷).

جدول ۷. توصیفی میانگین متغیر مورد بررسی

متغیر	حجم نمونه	میانگین	انحراف استاندارد	خطای معیار
عوامل عملکردی	۳۰۰	۳.۲۱۸	۰.۵۳۷	۰.۰۳۱

جدول ۸. مقایسه میانگین نمره تأثیر عوامل عملکردی بر میزان تعاملات اجتماعی

متغیر	آماره t	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف میانگین
عوامل عملکردی	۷۰.۱۸	۲۹۸	۰.۰۰۰	۰.۲۱۸

باتوجه به سطح معنی داری جدول شماره ۸، فرضیه صفر مبنی بر برابر بودن نمره تأثیر عوامل عملکردی بر میزان تعاملات اجتماعی با عدد ۳ رد می شود. با مشاهده جدول توصیفی مشاهده می شود میانگین نمره تأثیر عوامل عملکردی بر میزان تعاملات اجتماعی برابر ۳.۲۱۸ می باشد. همان طور که گفته شد باتوجه به این که میانگین بیش از عدد ۳ می باشد، نشان دهنده این است که از نظر پاسخ دهندگان، عوامل عملکردی بر میزان تعاملات اجتماعی تأثیر معنی داری دارد.

۴.۲. مقایسه تأثیر عوامل کالبدی، معنایی و عملکردی بر میزان تعاملات اجتماعی ساکنین

جدول ۹. مقایسه عوامل تأثیرگذار بر میزان تعاملات اجتماعی ساکنین

متغیر	میانگین رتبه ای	درجه آزادی	آماره آزمون	سطح معنی داری
عوامل کالبدی	۲.۳۲	۲	۱۷۲.۳۳۲	۰.۰۰۰
عوامل معنایی	۲.۳۰			
عوامل عملکردی	۱.۳۸			

باتوجه به سطح معاداری جدول شماره ۹ ملاحظه می شود میان عوامل مؤثر بر تعاملات اجتماعی از نظر افراد اختلاف معناداری وجود دارد. از میان عوامل، عوامل کالبدی بیشترین تأثیر و عوامل عملکردی کمترین تأثیر را در مقایسه با سایر عوامل داشتند.

نتیجه گیری

طبق بررسی های صورت گرفته در پژوهش، این گونه به نظر می رسد که سازمان فضایی می تواند تعاملات اجتماعی مطلوب را تقویت نماید و همچنین می تواند بر ایجاد خلوت مطلوب نیز تأثیر مستقیم داشته باشد. درواقع می توان از

طریق سازماندهی مناسب فضاها و چیدمان فضایی به سطح مناسبی از ارتباطات و خلوت مطلوب متناسب با فعالیت‌های فضاها نظر دست‌یافت. در این میان، عوامل کالبدی، معنایی و عملکردی نقش به‌سزایی در میزان تعاملات اجتماعی ساکنین دارند. مؤلفه‌های کالبدی اجتماع‌پذیری فضای عمومی با عواملی همچون نحوه دسترسی، موقعیت قرارگیری، آسایش در شرایط مختلف اقلیمی و امنیت در رابطه است. طبق آمارها و نتایج به‌دست‌آمده از میان عوامل، عوامل کالبدی بیشترین تأثیر و عوامل عملکردی کم‌ترین تأثیر را در مقایسه با سایر عوامل داشتند. از ابعاد کالبد فضای عمومی و قابلیت‌های آن در رابطه با اجتماع‌پذیری فضا می‌توان به موقعیت قرارگیری و دسترسی سواره و پیاده، چگونگی شکل‌گیری و سازماندهی فضاها، فرم، هندسه، نظم، هماهنگی، تشخیص، هارمونی، تنوع ابعاد و تناسبات و سایر ابعاد زیبایی‌شناسانه اشاره کرد. توجه به این موارد در طراحی مجتمع‌های مسکونی می‌تواند نتایج مثبتی در بهبود تعاملات اجتماعی ساکنان داشته باشد.

منابع و مآخذ:

کتابها

- پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۸۵). مبانی نظری و فرایند طراحی شهری. تهران: انتشارات شهیدی.
- (۱۳۸۶). سیر اندیشه‌ها در شهرسازی، از آرمان تا واقعیت. تهران: نشر شرکت عمران شهرهای جدید.
- (۱۳۸۶). سیر اندیشه‌ها در شهرسازی، از کمیت تا کیفیت. تهران: انتشارات وزارت مسکن و شهرسازی.
- (۱۳۹۱). سیر اندیشه‌ها در شهرسازی؛ از فضا به مکان. تهران: انتشارات شهیدی.
- ترنسیک، راجر. (۱۳۹۹). یافتن فضای گمشده: نظریه‌های طراحی شهری. ترجمه: مریم محمدی و سیاوش روزبه، تهران: نشر دانشگاه هنر.
- عینی‌فر، علیرضا. (۱۳۹۱). نقش غالب الگوهای عام اولیه در طراحی محله‌های مسکونی معاصر. تهران: انتشارات نشریه‌ی هنرهای زیبا.
- قاسمی، مروارید. (۱۳۸۳). اهل کجا هستیم، هویت‌بخشی به بافت‌های مسکونی. تهران: نشر روزنه.
- لینچ، کوین. (۱۳۸۳). سیمای شهر. منوچهر مزینی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

مقالات

- پوردیهیمی، شهرام. (۱۳۸۲). «فضاهای باز در مجموعه‌های مسکونی». نشریه صفه. دوره ۱۳. شماره ۳۶، ۳۶-۵۱.
- پورجعفری، محمدرضا و تقوایی، علی‌اکبر و صادقی، علیرضا. (۱۳۸۸). «خوانش تأثیر ساماندهی محورهای بصری بر ارتقاء کیفیت محیط فضاهای عمومی شهری (نمونه موردی: خیابان آزادی تهران)». دوفصلنامه مدیریت شهری. شماره ۲۴، ۶۵-۸۰.
- حبیب، فرح. (۱۳۸۶). «رویکرد پایداری در متن شهرسازی». فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۹(۱)، ۱۱۱-۱۲۰.
- دانشپور، سید عبدالهادی و چرخچیان، مریم. (۱۳۸۸). «بررسی مؤلفه‌های طراحی فضاهای عمومی پاسخگو». جغرافیا و برنامه‌ریزی (دانشگاه تبریز)، ۱۴ (۳۰)، ۵۳-۸۶.
- مجیدی خامنه، بتول و کولیوند، حجت‌الله. (۱۳۹۱). «تحلیل ساختار فضایی محله شهری بر مبنای توسعه پایدار اجتماع محور (مطالعه موردی محله دارآباد تهران)». شماره ۱۹، ۷۴-۴۷.

Alexander, Ch., Ishikawa, S. & Silverstein, M. (۲۰۰۸). A Patter language which Generates Multi-Service center.

Lang, J. (۲۰۰۵). Urban Design: American experience. New York: Van nostrand Reinhold.

Lowson, B. (۲۰۰۱). The language of space. Oxford: Architectural press Newman, Oscar ۱۹۹۶. Creating Defensible Space, Washington, D.C., U.S. Dept. of Housing and Urban Development, Office of Policy Development and Research.

Renne, John Luciano & Porta, Sergio. (۲۰۰۵). Linking urban design to sustainability: Formal indicators of social urban sustainability field research in Perth, Western Australia, URBAN DESIGN International ۱۰(۱):۵۱-۶۴